

de feel's

Dolle Mina en de mythe van de bh-verbranding

Dolle Mina is wellicht de meest tot de verbeelding sprekende feministische actiegroep uit de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Dolle Mina eiste onder andere gelijke opvoeding en opleiding voor jongens en meisjes, meer kinderopvang, het recht op abortus, de gelijkheid van man en vrouw in het huwelijk en het recht op gelijk werk en gelijk loon. Beginnend in Amsterdam, verrezen in zeer korte tijd ongeveer vijfendertig afdelingen in het land.

Veertig jaar geleden, in januari 1970 trad Dolle Mina voor het eerst met een reeks protestacties naar buiten, te beginnen met de bestorming van opleidingsinstituut Nijenrode op 23 januari. Het verhaal gaat dat zij dezelfde dag een openbare bh-verbranding hielden bij het standbeeld van Wilhelmina Drucker – feministe uit de eerste golf naar wie Dolle Mina is vernoemd. In werkelijkheid ging het om de verbranding van slechts één korset.

Vrouwendocumentatiecentrum presenteert een kort overzicht van de geschiedenis en beeldvorming rond de bh.

BH's verbranden!

“Geen beeld dat meer tot de verbeelding heeft gesproken dan dat van hordes feministes rond een vreugdevuur van opgestookte bh's. De verhalen van bh-verbrandingen van feministes uit de jaren '70 zijn een eigen leven gaan leiden. Tegen wil en dank is het vandaag een symbool voor een doorgedreven feministisch engagement. Jonge feministes gebruiken het beeld ook vaak om aan te geven dat er met hen best wel te praten valt: "ik ga niet meteen mijn bh verbranden, maar..."

De mythe van bh-verbrandingen begint bij een protestactie van Amerikaanse feministen bij de verkiezing van Miss America '68. Feministes zetten in die tijd hun boodschap in de verf door wat ze zelf 'zap actions' noemden. Dit waren mediagenieke, vaak opzettelijke provocerende demonstraties. Aan de deuren van de Miss America verkiezing kroonden ze een schaap onder het motto 'Lets judge ourselves as People'. Ook aanwezig was een "Freedom trash can" Hierin werd vanalles gegooid wat symbool stond voor opgelegde schoonheidsnormen: hoge hielen, make-up en ook, jawel, een bh! Volgens ooggetuigen is er echter geen vuur aan te pas gekomen. In de berichtgeving rond deze actie werd her en der de link gelegd met het verbranden van de 'draft cards': de oproep tot legerdienst van de dienstweigeraars. Het was immers ook de tijd van het hippie-protest tegen de Vietnam-oorlog. Het verhaal ging een eigen leven leiden. Er begonnen op miraculeuze wijze zelfs foto's van te circuleren. Een mythe was geboren.”

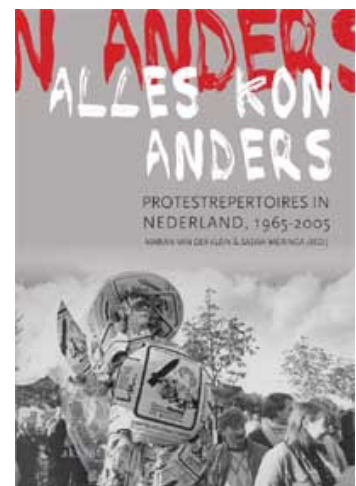
RoSa - Eerste hulp bij feministes: www.rosadoc.be/site/onderwijs/bh.htm

Nooit te oud om te demonstreren':

Saskia Poldervaart was jarenlang een belangrijke schakel in feministisch Nederland. Nu ze hersenkanker heeft maakt ze in een interview met Jaap Stam de balans op. Over Dolle Mina en bh's vertelt ze:

“Het lefgozerige van Dolle Mina vond ik geweldig [...] Ik heb verschrikkelijk veel gelachen. Het beeld van kortegeknipte kenus in roze tuinbroeken, daar klopt niets van. Het was de tijd van de minirok, die droeg ik. [...] De bh had ik afgezworen. Het bh-loze tijdperk werd uitgeroepen om vrouwen uit het keurslijf te bevrijden. Ik vond het heel prettig zonder. Ik had 'm ook niet zo heel hard nodig, zo zwaar ben ik niet. Sinds ik ziek ben, draag ik er weer een. Chemokuren zijn een enorme aanslag op je lijf.

Een vrouw van het Namibisch Bevrijdingsleger, die ik bij een lezing tegenkwam, zei: 'Ik heb begrepen dat jullie feministen allemaal je bh weggooien. Wij moeten vaak rennen om te ontsnappen aan het Zuid-Afrikaanse leger, dan springen onze borsten op en neer, en dat doet pijn. Kun je die bh's niet opsturen?' Dat heb ik een paar jaar gedaan. Bij elke bijeenkomst zette ik een doos bij de deur met daarop: bh's voor Namibië. Die zat vaak stampvol.”

Jaap Stam, "Je bent nooit te oud om te demonstreren': interview Saskia Poldervaart', in: *De Volkskrant*, 25 juli 2009

Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis, interviewt de kopstukken van Dolle Mina voor het Oral History project over de Tweede Feministische Golf:
www.aletta.nl/projecten/dolle_mina

Lachen en nadenken

“Ook de Ig Nobelprijzen voor merkwaardig wetenschappelijk onderzoek, zijn uitgereikt. [...] Elena Bodnar won de Ig Nobel volksgezondheidsprijs voor ‘het uitvinden van een bustehouder die in geval van nood snel omgevormd kan worden tot twee gasmaskers – één voor de draagster en één voor een omstander in nood’. Ter demonstratie bond ze haar vinding voor bij Nobelprijswinnaars Paul Krugman (economie, 2008) en Wolfgang Ketterle (natuurkunde, 2001). Toen ook Orhan Pamuk (literatuur, 2006) zich in de rij aansloot, kreeg hij de helft van de bustehouder toebedeeld die zij, luttele seconden eerder, zelf droeg.”

“Het was zeker niet alleen onderbroekenlol tijdens de negentiende Ig Nobelprijsceremonie. Dr. Bodnar zette ook aan tot denken. Als geneeskundestudent verleende ze eerste hulp bij de kernramp in Tsjernobyl en realiseerde zich dat snelle beschikbaarheid van een eenvoudig mondkapje het inademen van radioactief stof sterk had kunnen beperken. In 2007 patenteerde ze haar uitvinding. Vorige week kreeg ze de eer die ze verdiende.”

Kees Moeliker, ‘Ig Nobelprijs laat lachen en nadenken’ in: *NRC Handelsblad*, 9 oktober 2009

De kroonjuwelen van de vrouw Rosan Hollak

Tieten, memmem, prammen, harries, bazoombas, glorious globes, ta-tas, knockers... Het is niet toevallig dat er zoveel woorden bestaan voor vrouwenborsten. De reden is simpel: borsten maken deel uit van een collectieve westerse obsessie. Terwijl in sommige culturen andere aspecten van het vrouwelijk lichaam worden verheerlijkt - in Afrika en het Caraïbisch gebied zijn bijvoorbeeld de billen veel belangrijker - worden borsten met name in het Westen beschouwd als twee uitermate belangrijke seksuele ornamenten; borsten zijn, als het ware, de kroonjuwelen van de vrouw.

Vaak wordt gedacht dat het vooral de mannen zijn die zich schuldig maken aan die borstenverheerlijking, maar het feit dat zoveel vrouwen hun borsten etaleren door ze welgevallig te presenteren en te verpakken, te verkleinen, weg te duwen of juist te vergroten, zegt ook iets over de fascinatie die vrouwen hebben met hun eigen borsten. Die fascinatie heeft zich door de eeuwen heen vertaald in allerlei modegrillen. Soms gingen die trends direct ten koste van de vrouw zelf: in de afgelopen eeuwen zat menig korset veel te strak waardoor organen in de knel kwamen. En de eerste implantaten met siliconengel in de jaren tachtig waren medisch onverantwoord, zelfs levensgevaarlijk.

Waarom toch zijn vrouwen bereid geweest om zulke risico's te nemen? De verklaring ligt in het feit dat borsten altijd hebben moeten voldoen aan een ideaal en, al naar gelang de vereisten van dat ideaal, in de juiste vorm werden gedrongen. In de vijftiende eeuw was men in Europese aristocratische kringen dol op compacte, kleine, ronde borsten die, vaak tot aan de tepel ontbloot, uit nauw aangesnoerde lijfjes sprongen. In de zestiende eeuw werden borsten zo plat mogelijk weggedrukt in het korset, in de loop van de zeventiende eeuw en achttiende eeuw werden borsten, door middel van datzelfde korset, juist verder omhoog gestuwd, zodat ze als appeltjes op een dienblaadje werden gepresenteerd.

Aan het eind van de negentiende eeuw begon men, zonder gêne, veelvuldig gebruik te maken van diverse hulpstukjes om borsten uit te vullen. In 1897 kon men in Amerika voor 25 cent bust pads bestellen bij Sears, Roebuck & Co to plumb up the bosom. Een zeer curieus fenomeen uit diezelfde periode was de The Princess Bust Developer, een product dat door dezelfde winkelketen werd verkocht en dat bestond uit een pot crème, een fles lotion en een metalen object dat leek op een toiletontstopper.

Wilde men begin twintigste eeuw de borsten groter hebben, rond 1920 moesten ze weer kleiner: ruim na de uitvinding van de eerste brassière in 1904, werden de eerste rubberen borstreducerende bh's gedragen door 'flapper girls' om daarmee te voldoen aan de vereiste jongenslook. Al snel daarna kwam in 1927 de Maidenform Bra, ontwikkeld door de Russisch-Amerikaanse naaister Ida Rosenthal, die de borst weer extra ondersteuning en volume gaf. Vanaf die periode werden borsten, door middel van de bh, steeds meer in zicht gebracht, met als hoogtepunten de kegelvormige torpedo-bh's die na de Tweede Wereldoorlog razend populair werden en de push-up bra die sinds 1992 niet meer uit het modebeeld is verdwenen.

Vrouwen zijn, omwille van hun borsten, maar al te vaak het slachtoffer van ongepaste grappen en seksuele intimidatie. Desondanks kiezen de meeste vrouwen (als ze die keuze hebben) er toch voor om het esthetische, door de omgeving geconstrueerde ideaal, uit te dragen. Simpelweg omdat het bijdraagt aan een gevoel van eigenwaarde. Het is fijn om op directe of indirecte wijze te worden gecompimenteerd met het feit dat je aantrekkelijk bent. Maar zelfs voor de moderne, vrijgevochten vrouw is dit, vreemd genoeg, nog altijd taboe om hardop uit te spreken: erkenning, ook op het seksuele vlak, is belangrijk. Dus doen we alsof onze neus bloedt, terwijl we ondertussen sexy zijn. En terecht. Want waarom zouden we onze kroonjuwelen niet willen tonen?

Beschaafde erotiek Els de Baan

Luxe lingerie wint steeds meer terrein. Natuurlijk doet een spannend setje het goed onder de kerstboom.

Het aanbod spannende lingerie is momenteel overweldigend. En voor zo'n setje hoef je niet naar de sekshop of obscure websites af te struinen. Bij ondermodewinkelketens zoals Hunkemöller en Livera hangen de sensuele niemendalletjes volop in de rekken en ook bij H & M en degelijke warenhuizen is de keuze meer dan royaal. De huidige 'pornificatie' en 'bimboficatie' van de samenleving door vergaande reality-tv en wulpse muziekclips hebben zeker bijgedragen aan het accepteren van de al enkele jaren geleden, zeer geleidelijk ingeslopen aandacht voor uitdagende lingerie.

In tien jaar tijd is de belangstelling verlegd van het 'functionele' naar het 'decadente'. Vrouwen zijn van harte bereid hun degelijke ondergoed in te ruilen voor opzichtigere outfits. Vooral bij de leeftijdscategorie 20-30-jarigen valt het sexy/uitdagende segment bovengemiddeld goed, meldt vakblad *Textilia*.

Recent onderzoek in opdracht van *Textilia* toont aan dat 40 procent kiest voor 'casual' – doorsnee en zonder extra opsmuk dus. Daarmee is dit de meestgedragen lingeriestijl. 'Romantisch', met kant en strikjes, scoort 36 procent en 'sportief /functioneel' 15 procent. 'Sexy/uitdagend' lijkt er met 9 procent bekaaid vanaf te komen, maar de Nederlandse vrouw blijkt er een toenemende interesse voor te hebben.

De sets zijn verre van ordinair. De merken omschrijven de sensuele lingerie terecht als elegant en verfijnd. De verleidelijke ondermode doet nostalgisch aan. Zachte en glanzende materialen zoals fluweel en satijn voeren de boventoon. Fijne ruches, gekruiste satijnen biesjes, elastisch kant, geborduurd tule, subtiele applicaties en lurex glimmertjes zijn opvallend aanwezig. Jarretelgordeltjes ontbreken in geen enkele collectie en het glamouurgehalte is hoog.

Uiteraard krijgt de boezem veel aandacht. De meeste beha's splitsen de borsten nadrukkelijk en duwen de boel flink omhoog. Daarnaast duikt de zogenoemde 'monoboezem' steeds vaker op. Ruim een eeuw geleden was het modieus om de borsten als één ingesnoerd pakket te presenteren. Die tendens komt schoorvoetend terug in moderne bustiers.

In 1990 wist modeontwerper Jean-Paul Gaultier de wereld nog te schokken met de voor Madonna ontworpen overdreven puntige beha, die ze als bovenkleding droeg. Maar die tijden zijn passé. Inmiddels veroorzaken de – door het ondermodemerk 'Sloggi' geïnitieerde – verkiezingen van de mooiste billen van Nederland nauwelijks ophef. Ook de aankoop van de blotebillenjurk van Nederlands meest gevierde lingerieontwerpster Marlies Dekkers door het eerbiedwaardige Amsterdamse Rijksmuseum deed afgelopen zomer geen stof opwaaien. Toen Dekkers ruim vijftien jaar geleden begon, werd haar lingerie als pornografisch afgedaan; nu dragen de meest behouden dames haar beha's en slips.

Ondermodemerken verbinden graag bekende namen aan hun collecties. Doorgaans zijn dat geen ontwerpers. Onlangs vroeg het merk Wonderbra de Amerikaanse burleske danseres en model Dita von Teese om mee te denken over een jaren-veertig-chiquelook. Op de publiciteitsfoto's functioneert ze als een imitatie van de roemruchte pin-up Betty Page. Maar ook hier geldt: het is niet vulgair.

De Nederlandse zangeres Do siert de komende tijd Hunkemöller-posters. Livera gaat deze winter voor het tweede seizoen in zee met de Nederlandse actrice en rolmodel Yolande van Kasbergen, vooral bekend als de vriendin van zanger Jan Smit. Romantiek gecombineerd met een gevoel van behaaglijkheid gaan in de Yolande's Choice-collecties hand in hand. Tv-persoonlijkheid Wendy van Dijk verleent medewerking aan een complete lingerielijn van V & D. De Bijenkorf strikte voor het ontwerpen van een brede kerstcollectie industrieel (interieur)vormgever Marcel Wanders. Naast kaarsenstandaards, kerstballen en behang bedacht hij enkele lingerie-items. Het resultaat: een zwarte satijnen babydoll, een beha met een zeer aanwezige strik en een string met een strik op de achterzijde. Ook bij de collecties van deze uiteenlopende 'ontwerpers' voeren romantiek en ingetogen erotiek de boventoon. Allemaal uiterst beschaafd.

Els de Baan, 'Beschaafde erotiek', in: *Trouw*, 19 december 2008

Inclusief neppen Deirdre Das

Danaë Kurvers maakt kleding voor transseksuelen. Tops die de borsten platdrukken en opvulbare boxershorts.

Voor het eerst in zijn leven ziet Eerin (53) zichzelf in de spiegel zoals hij zich voelt. Als een man. Zonder borsten. Eerin kijkt naar een mannetorso. En dat komt door een klein, strakzittend hesje onder zijn shirt dat zijn borsten platdrukt. Eerin werd geboren als Marleen, maar heeft zich nooit een meisje gevoeld. Sinds negen maanden slikt hij de hormonen die zijn lichaam mannelijk maken. Eerin is klein van stuk. Hij ziet eruit als een man, maar heeft zachtere trekken in zijn gezicht. Het hesje dat hem zo gelukkig maakt, heeft hij gekocht bij ontwerper Danaë Kurvers.

Danaë Kurvers (27) heeft een klein atelier in de Amsterdamse Pijp. Aan de rekken hangt kleding voor de transman. Dit is de benaming voor een vrouw die zich geestelijk man voelt. Zittend tussen haar naaimachines vertelt Kurvers dat ze op het idee kwam door haar zus. Die slikte vier jaar geleden hormonen, omdat ze man wilde worden. Ze vroeg Kurvers voor haar een strak hesje te maken waardoor haar borsten minder zichtbaar zouden zijn. Kurvers volgde toen nog een opleiding aan de modevakschool in Amsterdam. Na het hesje voor haar broer startte ze haar transgenderkledinglijn: Danaë Dissident Fashion. Inmiddels heeft ze ruim 1.900 van deze hesjes, zogenaamde transvormers, verkocht.

Kurvers merk Trans-missie is de eerste transgenderkleding die in Nederland te koop is. Meestal zijn Kurvers' klanten al bezig met een geslachtsverandering. Door haar kleding kunnen zij zich als man presenteren, ook als ze dat nog niet volledig zijn. Een vrouw kan niet zomaar een mannenboxershirt aan, verduidelijkt Kurvers. Dan zitten de naden op de verkeerde plaats en sluit het niet goed aan.

Ze toont haar kledinglijn, die bestaat uit verschillende modellen ondergoed. Naast de afplatende hesjes van strakzittend lycra maakt ze opvulbare boxershorts. Hierin kan een zogenaamde softie, een zachte neppenis van siliconen, worden gedragen. Doordat de penis vastzit, kan hij er niet zomaar uitfloepen, zegt ze. Mijn kleding is praktisch, niet voor het mooi. De hesjes zijn lastig om aan te trekken. Ze zitten heel strak en rekken niet erg mee. Hoe sterker in de schouders je bent, hoe kleiner de maat is die je over je lijf kunt trekken. Ik moet vaak helpen als een klant hier komt passen.

Voor zover ze weet, is Kurvers de enige in Europa die de kleding professioneel maakt. Naast de moeders en zussen die eigenhandig wat in elkaar knutselen. Verder wordt soortgelijke kleding in Azië en Amerika geproduceerd. Maar de kwaliteit van die kleding is slecht en de pasvorm niet goed, zegt ze.

Kurvers hesjes kosten tussen de 35 en 40 euro en een boxershorts 22,50. Met jaarlijks zon tweehonderd klanten uit Nederland, België en andere West-Europese landen verdient ze er geld mee, maar niet veel. Ze krijgt een aanvullende kunstenaarsbeurs. Daarentegen heeft ze nooit reclame hoeven maken. Transmannen vertellen elkaar over mijn kleding op chatsites.

Eerin leerde Kurvers kennen via haar broer. Danaë Kurvers is een reddende engel voor veel transseksuelen, vertelt hij aan de keukentafel in zijn huis in Eindhoven. Zonder hesje zien mensen geen man. Sommige transmannen durven zelfs zonder de deur niet uit. Kurvers ondergoed is de basis. Daarna is het nog de kunst om passende kleding te vinden. Ik heb gelukkig schoenmaat 41, daarmee kun je prima terecht voor herenschoenen, maar er zijn ook transmannen met maat 37. Voor kleding moet Eerin naar een winkel gespecialiseerd in kleine maten. Ik ben simpelweg te kort voor de Nederlandse herenkleding, verduidelijkt hij.

Een sportieve transman vroeg Kurvers een tijdje geleden een top te maken zodat hij kon blijven zwemmen zonder dat mensen zijn borsten zouden zien. Het mannenbadpak dat ze nu, naast haar ondergoed, verkoopt ziet eruit als de top van een surfpak. Naast de afplattendefunctie heeft het een V-vormige belijning die de schouders breder laat lijken.

Volgens professor Peggy Cohen-Kettenis, psycholoog van het genderteam aan het VU Medisch Centrum, is de transgenderkleding een welkom hulpmiddel voor transmannen: Zolang er nog geen borstoperatie heeft plaatsgevonden, is de zichtbaarheid van de borsten een grote sociale hindernis. Ook Thomas Wormgoor, coördinator van het centrum voor genderdiversiteit, is enthousiast over Kurvers kleding. Het is heel belangrijk dat je gezien wordt zoals je je voelt, zegt hij. Deze mensen zijn kwetsbaar. Je moet niet onderschatten hoeveel zonzhesje voor transmannen betekent. Bovendien heeft de kleding die Kurvers maakt een goede pasvorm en ze zit ook nog prettig. Een enorme verbetering vergeleken met wat er eerder op de markt was.

Kurvers is bezig met de uitbreiding van haar aanbod. Zo komt er een lijn voor transvrouwen. Het is lastiger om een mannenlijf op een vrouwenlijf te laten lijken. Je moet heupvorming creëren. Vaak dragen transvrouwen borstprotheses en slips met siliconenvulling op de heupen. Dat zit helemaal niet lekker. Je kunt ook veel doen met de belijning. Ook hoopt ze binnenkort transgenderkleding voor tieners te verkopen. Jonge meisjes die een jongen willen worden, moeten met hun hormoonbehandeling wachten tot na hun eerste menstruatie. Dan hebben ze al borstvorming die ze liever verbergen. Voor hun maat is er eigenlijk niets, terwijl er wel vraag naar is, zegt Kurvers. Uiteindelijk wil ik een winkel waar alle mensen terecht kunnen. Voor de kleding, de protheses, alles. Zodat ze in één keer klaar zijn.

Eerin verzekert dat de hesjes om de borsten geen pijn doen, ook al zitten ze heel strak. Sinds kort experimenteert hij ook met de opvulbare boxershorts en de penisprothese. Hij benadrukt dat het lichamelijke proces zwaar is: Je doet het niet voor de lol, maar je kunt niet anders. Hij kijkt uit naar zijn borstamputatie begin volgend jaar. Daarna zal hij Kurvers hesjes niet meer nodig hebben.

Deirdre Das, 'Inclusief neppen', in: *NRC Handelsblad* 22 & 23 november 2008

Literatuur

BH: mode en lichaam

Jos Arts, *Marlies Dekkers*, Hardewijk, 2008

Lingerie-ontwerpster Marlies Dekkers benadert het vrouwenlichaam als een sculptuur. Door met bandjes een lijnenpatroon te leggen weet ze op een grafische manier steeds andere plekken van het lichaam onder de aandacht te brengen. Dit boekje brengt haar werk en haar succesvolle loopbaan als ontwerpster in kaart.

Zina Dubbe ... [et al.] (red.), *Lijf en leden: gender en het historisch lichaam*, 2008

Het lichaam is de laatste tijd regelmatig onderwerp van publiek debat. Niet alleen in de actualiteit, maar ook in historische perspectieven op het lichaam speelt gender een grote rol. De auteurs in dit Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis historiseren het lichaam op verrassende wijze. Met bijdragen over onder andere de beleving van de BH, over de wijze waarop Rubensiaanse vrouwen de tastzin stimuleerden en over representaties van vrouwenlichamen in Koerdische literatuur.

M. A. Ghering-van Ierland, *Vrouwenmode in prent : mode prenten 1780-1930*, Utrecht, 2007

Een boek over anderhalve eeuw mode, modeprenten en modetijdschriften. De auteur beschrijft een breed spectrum van factoren die van invloed zijn geweest op de ontwikkelingen op het gebied van de mode. Met citaten uit de originele tijdschriften en 154 modeprenten die full colour en pagina groot zijn afgedrukt.

Heleen van Royen, Marlies Dekkers, *Stout: over flirten, succes, macht, lingerie en erotiek*, Amsterdam, 2007

Van Royen en Dekkers wilden weten hoe andere vrouwen denken over macht, succes en seksualiteit. Behalve zichzelf, legden elf bekende Nederlandse vrouwen het fundament van dit boek. Daarnaast laten vier deskundigen hun licht schijnen over de materie 'stout'.

Hanneke Visser-van Balen ... [et al.], *Lijf: leven in een lichaamscultuur*, Utrecht, 2007

Filosofen, psychologen, medici, ethici, theologen en ervaringsdeskundigen gaan het gesprek aan over de huidige lichaamscultuur. In het eerste deel wordt een aantal velden verkend waar het lichaam momenteel sterk in de aandacht staat: identiteitsontwikkeling bij jongeren, plastische chirurgie, films, psychiatrie. In het tweede deel wordt ingegaan op de manier waarop lichaamsbeelden functioneren in onze cultuur en wordt gezocht naar de actuele betekenis van de christelijke traditie hierin.

Stephanie Pedersen, *Het BH boekje: duizend jaar ondersteuning, verleiding en mode*, Houten / Antwerpen, 2004

In dit boekje legt Pedersen de evolutie van de bh van strakke korset tot Wonderbra bloot aan de hand van feiten, mode hoogtepunten en archiefbeelden van Hollywood-diva's op het witte doek. De bh heeft volgens Pedersen borsten gevormd en daarmee ook de heersende mode en opvattingen over sex-appeal.

Leontien van Beurden, *Over mode en mensen : tien eeuwen kostuumgeschiedenis*, Amsterdam, 2003

Zijn punkmode, grunge, ondergoed-is-bovengoeud-mode vreemder dan de torenhoge kapsels uit de tijd van Marie-Antoinette, de schaambuidels uit de zestiende eeuw, de rokbrokken van mannen in de zeventiende eeuw of de doorzichtige 'klassieke' gewaden van de vrouwen tijdens de Empire? Van Beurden beschrijft hoe en waarom mensen zich in de loop der tijd telkens weer anders kleden en hoe kleedgedrag de echo is van verschuivingen in de maatschappij en cultuur. In deze tweede druk is een hoofdstuk toegevoegd over de mode in het laatste decennium van de twintigste eeuw en de beginjaren van deze eeuw.

Corrie de Groot, *Een in de was, een in de kast, een aan de bast*, Bedum, 2002

Een boekje over vrouwen en hun ondergoed: hemden, korsetten, (borst)rokken, onderbroeken, maandverbanden, kousen, en de geschiedenis ervan.

Ali Guy, Eileen Green, Maura Banim (eds), *Through the wardrobe: women's relations with their clothes*, Oxford / New York, 2001

De meeste westerse vrouwen hebben een fundamentele relatie tot hun kleding, ook al kan die ambivalent zijn. Wat we dragen spreekt boekdelen over onze persoonlijke identiteit. In deze bundel wordt een brede reeks aan case studies gepresenteerd over de relaties die vrouwen hebben met hun garderobe. Terwijl, oppervlakkig gezien, overwegingen over mode en kleding genderpatronen lijken te weerspiegelen, kunnen ze in feite ook gebruikt worden om bestaande ideeën over vrouwelijkheid te weerleggen.

De Gids ; Benthem van den Berg, G.van ...[et al.] (red.), *De Gids : mode of de strijd om het korset*, Amsterdam, 1990

In dit nummer van de Gids onder meer een bijdrage van Christine Delhaye over de geschiedenis van de (Franse) mode; van Rudi Laermans over 'look', lijfstijl en lichamelijke en van Christel van Boheemen over de bevrijding van de vrouw uit het keurslijf van de mannelijke taal.

Dolle Mina en de tweede feministische golf

Marja Vuijsje, *Joke Smit : biografie van een feministe*, Amsterdam / Antwerpen, 2008

In 1967 werd ze beroemd met 'Het onbehagen van de vrouw'. Dit artikel, waarin ze ook haar eigen ervaringen als vrouw en als werkende moeder beschreef, werd het startschot voor de tweede feministische golf in Nederland. Joke Smit was de motor achter talloze feministische initiatieven. Haar feminisme was radicaal, haar politieke strategie sociaaldemocratisch, haar inborst calvinistisch en haar levenshouding libertair.

Vilan van de Loo, *De vrouw beslist : de tweede feministische golf in Nederland*, Wormer, 2005

Door de hedendaagse discussies over emancipatie van vrouwen uit anderen culturen en met verschillende religieuze achtergrond, staat de tweede feministische golf weer in de belangstelling. Welke strategieën gebruikten Nederlandse vrouwen en mannen toentertijd? Zijn deze strategieën wel of niet bruikbaar voor de diverse groepen 'nieuwkomers' ? In deze publicatie geeft Van de Loo een historisch overzicht van de vrouwenbeweging in de jaren '70 en '80 in Nederland .

Anneke van Baalen, *Brusterschap : memoires artikelen 1971 - 1997*, Amsterdam, 2003

Tegen de vanzelfsprekendheid van patriarchale broederschappen helpt alleen het maken van feministische zusterschappen. Op den duur zou zo een brusterlijke samenleving kunnen ontstaan waarin de lusten en lasten eerlijk verdeeld worden. Dat is, sterk vereenvoudigd, de boodschap van het radicaal-feminisme. De belangrijkste theoretica, schrijfster, onvermoeibaarste inspirator van het radicaal-feminisme in Nederland, was Anneke van Baalen. Van 1969 tot haar dood, in 1997, wijdde ze zich met kennis, humor en vastberadenheid aan de feministische zaak. Dit boek bevat haar (onvoltooide) memoires en een ruime selectie uit de artikelen die ze vanaf 1971 schreef.

Hedy d'Ancona, *Het persoonlijke is politiek*, Amsterdam / Antwerpen, 2003

d'Ancona vertelt over de ontwikkelingen die zijzelf en de vrouwenbeweging in de jaren zeventig doormaakten en hoe uiteindelijk het persoonlijke politiek werd. Aan de hand van haar eigen ontstaansgeschiedenis en de door de oorlog dramatisch verlopen liefdesgeschiedenis van haar ouders, maakt ze duidelijk hoe persoonlijke ervaringen je visie op de samenleving kunnen bepalen en hoe je wortels doorslaggevend kunnen zijn voor je politieke opvattingen.

Germaine Groenier, *Vijf dagen bedenktijd : leven na Dolle Mina*, Amsterdam, 1999

Caro, als oud-Dolle Mina een groot voorvechtster van het recht op abortus, is totaal overrompeld als haar dochter haar in het buitenland belt om te zeggen dat ze zwanger is en abortus gaat plegen. In de vijf dagen die haar dochter als bedenktijd in acht moet nemen, begint Caro langzaam in te zien dat de strijd die zij ooit voerde heel anders ervaren wordt nu die haar, een hele tijd later, persoonlijk raakt. Dit autobiografische boek biedt een hilarische terugblik op een veel bewogen periode in de geschiedenis, die Germaine Groenier vanaf de frontlinie meemaakte. Maar het is ook het relaas van een vrouw die zich plotseling bekneld weet tussen haar idealen en haar verlangens.

Femke van den Berg, *De identiteit van een rebelse meid: de collectieve identiteit van de actiegroep Dolle Mina*, Nijmegen, 1997

Scriptie over de geschiedenis van de actiegroep Dolle Mina. Wat waren de belangrijkste identiteitsdimensies die de collectieve identiteit van Dolle Mina constitueerden?

Irene Costera Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek : feministische bewustwording in Nederland 1965-1980*, Amsterdam, 1996

Een studie naar de recente geschiedenis van de vrouwenbeweging in Nederland. Leidraad is de opkomst en ondergang van de vrouwelijke identiteit als centraal politiek vraagstuk. Waarom was 'het persoonlijke is politiek' de centrale leuze in de vrouwenbeweging? Waarom moesten feministen lesbisch worden? Om deze vragen te beantwoorden analyseert de auteur uiteenlopende bronnen als damesbladen, progressieve opiniebladen en feministische vrouwenkranten. Een levendig beeld wordt geschetst van de ontwikkeling van het feminisme tot een zelfbewuste massabeweging.

Mieke Goudt, *Lieve Dieklah, je vroeg wat feminisme eigenlijk is*, Amsterdam, 1995

Mieke Goudt schrijft in deze brochure in briefvorm aan de 16-jarige Dieklah over haar herinneringen aan 25 jaar vrouwenbeweging. Ze vertelt over de ontwikkelingen binnen de vrouwenbeweging vanaf 1968 en ze gaat in op een aantal thema's dat nu belangrijk is. Deze brief is bedoeld voor alle mensen die iets meer willen weten over emancipatie en feminisme.

Liesbet van Zoonen, *'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn? De vrouwenbeweging in de media*, Amsterdam, 1991

Een gedetailleerde studie naar hoe de vrouwenbeweging eind jaren zestig, begin jaren zeventig in de pers is verschenen en hoe dit het beeld over de vrouwenbeweging heeft beïnvloed.

Irma Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?: de geschiedenis van Dolle Mina (1970-1980)*, Nijmegen, 1983

Over de geschiedenis van een van de meest geruchtmakende en toonaangevende stromingen in de vrouwenbeweging in Nederland: Dolle Mina. Tevens is afgerekend met een aantal mythen in de beeldvorming rond Dolle Mina. In deze scriptie zijn onder andere de volgende vragen behandeld: welke sociaal-culturele veranderingen liggen aan de basis voor het ontstaan van de protestbewegingen in de jaren zestig? Waar komt de tweede feministische golf vandaan? Welke vrouwen en mannen hebben Dolle Mina opgericht? Wat was hun doelstelling en hoe hebben ze zich georganiseerd?

Aukje Holtrop, foto's Eva Besnyö en Bertien van Maanen, *'Dames, wilt u hier uw spandoek neerzetten': tien jaar Dolle Mina*, Bijvoegsel Vrij Nederland, 11, 1980

Het begon allemaal in januari 1970. Plotseling werden er overal opvallende acties gevoerd door een groep die zichzelf Dolle Mina noemde. Op de openbare weg gingen de T-shirts omhoog, en daaronder stond de tekst 'Baas in eigen buik'. Binnen korte tijd waren er tientallen groepen in alle delen van het land. Nederland keek verrast op, niet alleen vanwege het spectaculaire karakter van de acties, maar ook vanwege hun doelstelling: gelijk loon voor

gelijke arbeid, recht op vrije abortus, gratis crèches, geen slavinnenrol voor de huisvrouw. Tien jaar na het begin van Dolle Mina kijken een aantal vrouwen van het eerste uur terug.

Dolle Mina, *Rebelse meiden blijven strijden*, Den Haag, 1974

Naar aanleiding van de per 1 januari 1973 ingevoerde belastingregeling is dit een samengesteld overzicht van de problemen die deze regeling voor werkende vrouwen met zich meebrengt en wat daaraan gedaan zou moeten worden.

Dolle Mina, *Wat wil Dolle Mina*, Den Haag, [1974]

Een van de aanleidingen voor het ontstaan van Dolle Mina was de Maagdenhuisbezetting in 1969 in Amsterdam; de naam werd gekozen om de figuur van Wilhelmina Drucker uit de schaduw te halen. In deze uitgave geeft Dolle Mina aan wat haar eisen zijn ten aanzien van onderwijs en opvoeding, kinderopvang en huishouden, arbeidssituaties, abortus. Dolle Mina is daarbij van mening dat van werkelijke emancipatie pas sprake kan zijn in een socialistische maatschappij waarin mensen anders leren denken over man-vrouw verhouding.

Hanneke van Buuren, *De tweede golf: 5 jaar vrouwenemancipatie in Nederland (1968 - '73)*, Rekkum, 1973

Van Buuren schetst kort de voorgeschiedenis van de tweede feministische golf en hoe Nederland pas echt goed wakker werd geschud door het artikel 'Het onbehagen van de vrouw' van Joke Kool-Smit in *De Gids*, (1967, 9-10, pp. 267-281) Vervolgens besteedt ze met name aandacht aan de actiegroepen MVM (Man/Vrouw/Maatschappij), Dolle Mina en Vrouwenbelangen. De vrouwenbeweging gaat steeds meer verschillende gezichten vertonen waardoor de ontevreden vrouw haar eigen kleur binnen het feminisme kan kiezen.

vrouwen
DOCUMENTATIECENTRUM

de feeks

Vermelde boeken zijn voor uitleen beschikbaar bij
Vrouwendocumentatiecentrum De Feeks

St. anthoniusplaats 1
65 11 TR NIJMEGEN
t. 024 323 02 76 e. feeksdoc.vrouwen.net
Online catalogus op www.defeeks.nl

Uw abonnement van Bibliotheek Gelderland Zuid
is ook geldig bij De Feeks.